

Сава Дам'янов. НОВО ЧИТАЊЕ ТРАДИЦІЈЕ
Нови Сад: Дневник, 2002.

Серед багатой літературознавчої продукції, яка з'явилася протягом останнього року в Сербії, збірка статей “Нове прочитання традиції” професора Новосадського університету Сави Дам'янова займає особливе місце. І не лише тому, що ця книжка відзначена літературною премією імені Лази Костића за 2002 р. і є одним лідерів у списку кандидатів на іншу престижну відзнаку – премію імені Меші Селімовића. Сам факт популярності збірки наукових розвідок, присвячених літературним явищам попередніх століть, привертає до неї увагу і змушує замислитись над певними тенденціями у розвитку літературознавчої науки.

“Нове прочитання традиції” є по-справжньому новаторським, сучасним прочитанням відомих і менш відомих явищ сербської літератури від середньовіччя до XIX ст., до яких сербський літературознавець підходить із засадничо нових позицій. Традиція не є чимось статичним, стверджує С. Дам'янов, і нове її прочитання – імператив для сучасної науки про літературу. Недостатньо враховувати релевантність певних явищ у минулі епохи, треба оцінювати їх з погляду сучасності, вибираючи те, що перегу-

кується з духовним та цивілізаційним досвідом XXI ст. Відомий сербський учений намагається укласти діалог між епохами, знайти спільний культурологічний знаменник. Йдеться не про “осучаснення” того чи іншого автора або твору, а про його оцінку з урахуванням історико-літературного досвіду, набутого сучасною цивілізацією (у тому числі, наукою про літературу).

Дослідник є противником “подвійного аршина”, з яким підходять до оцінки явищ класичної та сучасної літератури, застосовуючи часто різні методологічні принципи аналізу й оцінки. Не є таємницею, що історія будь-якої національної літератури характери-

зується певною канонічністю і канонізованістю: існує пантеон класиків, а навколо нього тісняться письменники т. зв. другого та третього ряду, напів- або й зовсім забуті. Сербський літературознавець звертає нашу увагу на потребу переоцінки творчості літераторів, маргіналізованих в результаті встановлення домінації інакшої, чужої їм парадигми. Так, у результаті перемоги вуківського напрямку у сербській літературі XIX ст. почала домінувати течія його послідовників, паралельно з якою продовжували існувати інші, не менш цікаві для дослідження. Однак історію (в тому числі, історію літератури) пишуть переможці, наслідком чого стали білі плями на мапі сербської літератури XVIII–XIX ст., до яких і звертається у своїх розвідках Сава Дам'янов.

Відправним пунктом його роздумів стає переконання, що пануюча історико-літературна парадигма застаріла, а отже, існує необхідність у написанні нової, співзвучної із сучасними тенденціями розвитку науки та самої культури історії сербської літератури. Не випадково збірку відкриває стаття “Історія сербської літератури: упущення та обмеження”, в якій учений піддає критичному і водночас конструктивному аналізу фундаментальну працю проф. Йована Деретића – й

досі найрелевантнішу з-поміж праць такого типу “Історію сербської літератури”. Якщо більшість літературознавців обмежилась у своїх оглядах та рецензіях загальними

© Татаренко А., 2003

фразами похвального характеру, не аналізуючи цю розвідку в плані представлення літературно-історичного матеріалу, а тим більше в плані самої концепції, то С.Дам’янов, відзначивши важливість виходу фундаментальної праці Й.Деретича, висуває цілу низку зауважень концептуального характеру. На його думку, “Історія сербської літератури” презентує неповну версію розвитку національного письменства, в якій відчувається брак отих паралельних ліній розвитку, своєрідних притоків основної, панівної течії, що призводить до створення симпліфікованої загальної картини. Автор “Нового прочитання традиції” постійно розмірковує над питанням: якою би була сербська література, якби пішла іншим шляхом – отим, позначеним у творчості письменників, які опинилися поза магістральною лінією розвитку і відійшли в історію, не залишивши продовжувачів своєї традиції?

Питання альтернативних (і можливих) шляхів розвитку сербської літератури незмінно перебуває в центрі зацікавлення автора “Нового прочитання традиції”. Він звертається до творчості авторів, які належать, як правило, до секундарного горизонту зацікавлення літературознавців – саме з огляду на їхню позицію стосовно домінуючої лінії розвитку сербського письменства. У низці статей, об’єднаних заголовком “Сучасні традиційні течії: виклик “живої минувщини”, автор звертається до творчості Милована Видаковича, автора перших сербських романів (“Видакович, сучасніший від Вука”), майже забутого до недавнього часу Драгутина Ілича (“Фантастика у творчості Драгутина Ілича”), а творчість видатного сербського романтика Бранка Радичевича (“Бранко, наш сучасник?”) показує в несподіваній перспективі, яка змушує по-інакшому, з новим зацікавленням подивитись на поетичну спадщину класика. Нетиповий, по-справжньому дослідницький підхід до літературних явищ виявляється й у зверненні С.Дам’янова до творчої спадщини одного з найзагадковіших представників сербської літератури ХІХ ст. Джорджа Марковича Кодера¹. У “Новому прочитанні традиції” вміщено п’ять статей, присвячених різним аспектам його творчості, у тому числі аналізу Кодерових експериментів з мовою (“Кодер: фантастична дійсність мови”), проблемам форми (“Кодер: питання форми”), інтертекстуальним характеристикам його текстів (“Інтертекстуальний сон Джорджа Марковича Кодера”).

У цьому тематичному блоці переважають статті, пов’язані з фантастичною течією сербської літератури. С.Дам’янов звертається до фантастичного, досліджуючи його як елемент творчості окремих авторів (Сими Милутиновича Сарайлії, Драгутина Ілича та ін.), а також як літературний феномен, що заслуговує на особливу увагу вчених. Вміщена тут розвідка “Сербська фантастика від середньовіччя до постмодерні” є ще одним доказом переваг діалогу між літературними епохами, коли сучасний, постмодерний підхід до усталених понять і традиційних уявлень створює умови для нової, ширшої рецепції. Тракткування феномену фантастичного, яке пропонує у своїй праці сербський літературознавець, викликає різноманітні реакції науковців: від беззастереженого сприйняття до різкого заперечення, що залежить, зрештою, від їхніх літературно-теоретичних засад та позиції стосовно постмодерністської (літературознавчої) парадигми. Однак, можна з упевненістю сказати, що стаття “Сербська фантастика від середньовіччя до постмодерні” презентує, безумов-

¹ С.Дам’янов є автором монографії “Кодер: історія однієї рецепції” (Кодер: историја једне рецепције. Београд, 1997).

но, цікаве бачення розвитку фантастичної лінії у сербській літературі, у чому, сподіваюсь, українські читачі матимуть змогу невдовзі пересвідчитись².

Другий та третій тематичні блоки “Нового прочитання традиції” теж дарують читачам літературні несподіванки: в центрі уваги вченого опиняються майже недосліджені верстви письменства попередніх епох. Розділ “Між гріхом та сміхом: виклик радісного ероса” містить огляди еротичної поезії у рукописних пісенниках XVIII–XIX ст. маловідомих широкому загалу “вільних” віршів Лукіана Мушицького і є прикладом того, як до “несерйозних” тем можна і треба підходити по-науковому серйозно. Завершують збірку статті, об’єднані заголовком “Із забутої спадщини: виклик відкриття минулого”. З-поміж них своєю незвичною темою виділяється розвідка “Всезагальна історія безчестя: *varianta balcanica*”, в якій дослідник аналізує своєрідні документальні детективи – тексти рубрики “З поліцейського альбому” часопису “Поліцейській вісник” (1897–1904).

Показово, що у назві кожного з розділів (або ж блоків) Сава Дам’янов використовує слово “виклик”. Бо саме ним найкраще характеризується його творчий потяг до вивчення найменш відомих (а тому й найбільш цікавих для дослідження) літературних феноменів та явищ. Його “Нове прочитання традиції” нагадує, що й у інших літературах знайдеться чимало “білих плям”, які можуть (і мають) стати викликом для науковців. А також є свідченням того, що серйозні наукові розвідки про давні епохи можуть бути захоплюючим читанням.

Алла ТАТАРЕНКО

² Готується до друку українське видання “Антології сербської постмодерної фантастики” С. Дам’янова, до якого входить згадана розвідка.